

BETHLENFALVY GERGELY

„hinta-palinta bele a halálba”

Bíró Tímea: *Hosszú*. Forum, Újvidék, 2020

Az emberi nyomorúság kétfelé van bekötve: a testi-materiális szférába és a pszichés-metafizikai szférába. Előbbi a fájdalom, utóbbi a méltóságvesztés. Előbbi a test, utóbbi a szellem leépülése. Az izmok, a szervek, illetve a tudat működésének felszámolódása. Bíró Tímea költészete mintha efféle belátások vagy logika mentén szerveződne, és az e szférák közötti oszcilláció határozná meg a szövegekben megszólaló én viszonyait az őt körülvevőkhöz. Már az első, *A pusztítás reggelei* című kötete tárgyává tette a szegénység, a kilátástalanság és reményvesztettség, a családon belüli szeretetlenség, az erőszak, a bántalmazás, a betegség, a halál és a gyász nemhogy feldolgozhatóságát, egyáltalán a mindezek természetére, szerkezetére, mibenlétére vonatkozó kérdéseket. Az említett kötet azáltal tudta elkerülni, hogy megszólalásmódja és témaválasztása miatt a nyomorpornó vagy a freak show regiszterébe szoruljon vissza, hogy igyekezete a nélkülözés, a testi enyészet, a szeretethiány stb. praktikus, hétköznapi aspektusainak feltárására is irányult. Megkísérelte nem szóhoz juttatni a szentimentalizmust, valamint érvényteleníteni az önsajnálati pózt; másfelől a nyelvi potenciálja is ebből fakadt, nevezetesen, hogy a traumát mint olyat egyszerre elementáris és banális, közömbös, mondén valamiként tudta megmutatni. A két pólus feszültsége és az alapvetően egymástól távoli tartományokhoz tartozó fogalmak diszszonanciája révén sikerrel gazdagította a traumát övező diskurzusokban elkoptatott, inflálódott fogalomkészlet használati módjait. Ezt a poétikai stratégiát folytatja a szerző *Hosszú* című kötetében is, de ezúttal kifejezetten a haldoklás, a lassú (*hosszú* mint hosszan tartó?) testi

enyészet áll e szövegek fókuszában. E haldoklás-szólamot meg-megszakítják a nőiségre, az anyaságra, a meddőségre vonatkozó futamok, illetve az asszociáció szervezte, szürrealizmusba hajló betétek. A kötetbe felvett szövegeket nem tagolják címek, csak elválasztó vonalak, így a vers(ek) egyetlen szakadozó monológként is olvashatóvá válnak. A versbeszéd címzettje, megszólítottja az a személy, az az éppen elenyésző *te*, aki immár aligha képes megérteni a hozzá intézettekét, s a szöveg ezzel a gesztussal, az E/2 következetes alkalmazásával eléri, hogy ez a *te* a lírai alany haldokló anyja és az olvasó közé ékelődjön. Az olvasó az anyához szóló szavak címzettjévé válik, s ez az olvasói perspektíva vagy nézőpont szerkezetét, tulajdonságait is meghatározza (például azáltal, hogy részvétele kényszeríti a befogadót, s a kívülálló megfigyelő pozíciója nehezen tartható...), sőt a megszólítotttság érzete mint afféle *memento mori* visszhangzik az olvasóban: „rád is ez vár, mindezt te sem kerülheted el”. A kötet ritmusa, amelyet a sortörések és *enjambement*-ok, valamint a viszonylag hosszú sorokon át áradó versbeszéd adnak meg, egy olyan hangnemhez társul, amely mintegy leképezi a kimerültséghez társítható szellemi kondíciót: a zaklatott, egymást érő, egymásra nyíló gondolatok strukturálatlanul, mégis jól meghatározható tengelyek: a haldoklás és halálvárás körül örvénylenek.

A kötetet alkotó monológot vagy belső beszédet a rák emésztette öreg, nagyanyai test romlása köré felvont metaforaháló tartja egyben. A kötőanyag, az ágynemű vásznainak szálai, melyek egyre felfeslenek, mígnem az anyag egészen szétfoszlik, roncsolódik és használhatatlanná válik (épp ahogy a test oszlik-bomlik); a pőreség, a meztelenségből fakadó kitettség; a testet elhagyó nedvek képzete, a porhüvely aszalódása; a sebek és a szemüreg sötétje – mind újra és újra felbukkannak a kötet szövegeiben. A radikális átalakításoktól, átírásoktól mentes ismétlődések hűen tükrözik a kötet által színre vitt haldoklás vonatottságát. A versbeszélő, mint már utaltam rá, igyekszik elkerülni a haldoklás heroikus, magasztos módon való feltüntetését, inkább a betegápolás, a sebtisztítás, az orvosi adminisztráció sziszüphoszi folyamatai válnak hangsúlyossá. És ez az a kontextus, amelyben a gyógyulás iránti vágy és a gyógyulást talán előmozdító erőfeszítések, valamint a halálra mint felszabadító, megköny-

nyebbítő eseményre való várakozás egymásnak feszülnek: „félek, hogy nagyon sokáig lesz önmagadban részed” (7); „fojtogat a félelmed és nem is értem / ezért imádkoztál hogy vége legyen” (12); „istentelenül formálom / a szavakat te pedig lassan hitetlen leszel amiért nem visz el” (25), és az istenhit *biztos bizonytalanságát* a kötet később nagy nyelvi erővel jeleníti meg: „rajtunk isten szeme bennünk a tagadása” (55); „csapkodja az / ajtókat a halál te is azt a napot várod amikor minden tárva-nyitva / lesz és nem számít hogy bennrekedtünk vagy kívül vagyunk mert / belénk égett a ház” (28); „vérzik a szív az agy lebénul a test / [...] a belső vérzés vet / mindennek véget felszabadít minket” (36); „olyanok vagyunk mint a szerelmesek akik / képtelenek elengedni egymást így öleljük magunkhoz a termékeny haldoklást” (47). A veszteglés, a türelmetlenség, a halogatás, a reményvesztettség és a tettvágy széttartó vagy paradox ingereit Bíró Tímea kötete remek dramaturgiával és arányérzékkel ütközteti. Meglátásom szerint a kötet legnagyobb erénye az, hogy a *másik* haldoklását szemlélő alany önreflexív működését képes az e működést közel ellehetetlenítő ellentmondásosságokkal együtt színre vinni, a beteg nagyanyját kitartóan ápoló, fürdető, pelenkázó, etető beszélő például így válhat gyilkossá, mert „nem hagyja [őt] éhen halni” (20), de így merülhet föl az a kérdés is, hogy vajon a gyász megelőzheti-e a halál beálltát. Amíg a kötet szerkezete és tempója egy átgondolt koncepcióba látszának illeszkedni, addig a kisebb egységek, a tagmondatok és szintagmák szintjén esetlegesség érzékelhető. A szöveg előszeretettel él szokatlan és vakmerő képzettársításokkal, de ezek a figuratív megoldások gyakran az absztrakciók olyan viszonyítási pontok nélküli terébe röpítik az adott szövegrészt, hogy az egyre csak képződő jelentések végül szemantikai káoszhoz vezetnek (lásd például: „fulladással és hidegrázással teli menetirány” – 27; „liftajtók mögé kiskorúsított tüdőkapacitás” – 34). Más esetben beigazolódni látszik a feltevés, mely szerint a halálról meglehetősen nehéz hitelesen, a giccset elkerülve megszólalni, mert a felfokozott érzelmek, és a halálfenomén komplexitása között nehéz egyensúlyt találni: míg előbbi a hatáskeltésben, utóbbi a visszafogott, megfontolt megnyilatkozásban „érdekelt”. Az alábbi passzus olyannyira telített a hatáskeltő elemekkel és képzavarokkal, hogy nem képes a tár-

gyává tett traumát nyelvi eszközökkel érzékelhetővé tenni: „a sok száz közül melyik folyó visz el hozzád / hány éjszaka tapos még rajtam semmibe futó nyomokat / eloldódott testem sodródik a kanyarokkal a félelmekkel / feszít belül a döntés iszapos súlya hogy melyik irány / melyik égtáj szüli a lenyűgöző képet / állsz a parton minden porcikád várakozik elsötétül a / szemed a könnytől hihetetlen jelen...” (48).

A *Hosszú*, úgy vélem, egyenetlen, hullámzó színvonalú kötet lett. Ez talán annak tudható be, hogy annak nem titkolt ambíciója erős atmoszférát teremteni, s elsősorban a versben megszólaló én érzületeit és hangoltságát színre vinni, csakhogy épp az ezekre utaló szövegrészeket és a jelentéskonstruáló nyelvi mechanizmusokat a szöveg sok esetben túljelöli, túlbeszéli, ezzel csökkentve a vonatkozó részletek nyelvi potenciálját. Egyetlen kézenfekvő példa: „nincsenek látogatód attól félnek megfertőződ őket telefonon / se hívnak mintha a betegség átkúszhatna a készüléken” (30). Az első sor többértelműségét, melyet egyébként igen leleményes módon itt is a soráthajlás biztosít, a második sor – a túljelölés révén – felszámolja, hiszen didaktikusan elmagyarázza, pontosan mi is az esetleges zavar vagy értelmezési nehézség oka, majd meg is szünteti azt. A kötet legmeggyőzőbb részei tehát éppen nem az érzelmi-
leg szaturált epizódok, hanem a beszélő szikár, önmagával is kíméletlen megszólalásai. A szöveg ezt jellemzően vagy a megrázó, olykor egyenesen sokkoló jelenetek leírásába illesztett, azokat eltérítő, *ironizáló* hétköznapisággal, tehát stílusteréssel éri el („az / utolsó kenet után a testben gyulladássá válik a folytonos várakozás / *reggel kéne megtörténnie akkor lehet lebonyolítani a hivatalos ügyeket* / a patológia két óráig dolgozik utána napokig meztelenkednek a testek / nem ad rájuk senki ruhát reggelre pedig kiülnek a bőrre a szegyenfoltok / és nem győzik púderrel eltakarni a kéket a zöldet a sárgát / a hátadnál félbevágják úgy terítik rád *valami olyat kéne amit kevésbé sajnálsz*” – 19; kiemelés tőlem), vagy az érzelmi működést mintegy felfüggesztő vagy kizáró orvosi-kórházi, illetve hivatali magatartásminták plasztikus ábrázolásával („doktor úr csak egy percre / jöjjen szerdán hogy az orvosával beszéljek ő csak / vizitelt de mégis hányra egész napra mert szerdán már reggel / becsöngetek az osztályra ezt így nem lehet megsértettem a házirendet [...] hagynak

ezek megvakulni alig várják a végső lecsukódást / utolérem az orvost hazamehetsz meghalni napok kérdése” – 16–17). Ezek a szövegalkotó eljárások a magasztost a puszta realitáshoz láncolják, rámutatva ezáltal a halál és a haldoklás esszencializáló és tapasztalati megközelítéseinek feszültségére, amely, úgy vélem, Bíró Tímea kötetének legfontosabb tanulsága.